

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 17./2000.
ZAGREB, 2000.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 17./2000.
Str./Pages 1-142, Zagreb, 2000.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997., 15.-16./1998.-1999.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Barbara SMITH-DEMO
Dunja GLOGOVIĆ

Prijevod na njemački/ German translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Prijevod s ukrajinskog/ Ukrainian translation

Đuro VIDMAROVIĆ

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o., Vladimira Nazora 12, 10 434 Strmec

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Reljefni prikaz ženskog lika na posudama starčevačke kulture
- 17 REMZA KOŠČEVIĆ
Sitni koštani i brončani predmeti iz Siscije
- 25 ŽELJKO TOMIČIĆ
Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke
- 67 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Slučajni nalaz ognjišta na lokalitetu Borovljani - Srednje brdo kraj Koprivnice i slični srednjovjekovni nalazi evidentirani na području sjeverne Hrvatske

Stručni radovi

- 89 DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Sadržaj elemenata u tragovima i olovnih izotopa u dva bakrena grumena iz ostave u Dežmanovu prolazu u Zagrebu
- 95 REMZA KOŠČEVIĆ
Olovne pločice posebne namjene

Pregledni radovi

- 103 DUNJA GLOGOVIĆ
Novoobjavljena ostava Pustakovec i ostale prapovijesne ostave iz sjeverozapadne Hrvatske
- 113 OREST MIROSLAVOVIĆ KORČINSKI
Gradišta ljetopisnih (istočnih) Hrvata 9.-14. stoljeća u području Gornjeg Podnjestrovlja

Prikazi

- 129 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
Internationale Tagungen in Mikulčice III, 311 str.
Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung
- 132 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
Internationale Tagungen in Mikulčice IV, 312 str.
Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa i Naturwissenschaftliche keramikuntersuchungen
- 137 TATJANA TKALČEC
Kratice
- 139 POPIS PUBLIKACIJA PRIMLJENIH U ZAMJENU TIJEKOM 1999. I 2000. GODINE

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Relief Images of Female Figures on Starčevo Culture Vessels
- REMZA KOŠČEVIĆ
Small Bone and Bronze Objects from Siscia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Untersuchung zur Chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljani neben Banja Luka
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Zufallsfund eines Herdes am Standort Borovljani - Srednje brdo bei Koprivnica und ähnliche mittelalterliche Funde, nachgewiesen auf dem Gebiet von Nordkroatien

Professional article

- DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Trace Element and Pb Isotope Composition of Two Copper Nuggets/Ingots from the Hoard in Dežmanov prolaz, Zagreb
- REMZA KOŠČEVIĆ
Lead Tablets of Special Purpose

Review

- DUNJA GLOGOVIĆ
The lately published hoard from Pustakovec and other prehistoric hoards from NW Croatia
- OREST MIROSLAVOVIĆ KORČINSKI
Городища літописних Хорватів у Верхньому Подністрів'ї ІХ-Х ст./

- TATJANA TKALČEC
Abbreviations / Abkürzungen

Gradišta ljetopisnih (istočnih) Hrvata 9.-14. stoljeća u području Gornjeg Podnjestrovlja

Городища літописних Хорватів у Верхньому Подністрів'ї /IX-X ст./

Pregledni članak

Srednjovjekovna arheologija

Review

Mediaeval archaeology

UDK/UDC 904:72(477)''08/13''

Primljeno/Received: 2000.03.20.

Prihvaćeno/Accepted: 2000.06.18.

Dr. sc. OREST MIROSLAVOVIĆ KORČINSKI

Institut za ukrainoznanstvo NAN-a Ukraine "I. Krip'jakevič"

Ukraina-Kijev

Opće značajke

Aktualnost teme. Srednjovjekovna gradišta ukrajinskog Prikarpatja i Karpata više od jednog stoljeća privlače pozornost širokog kruga znanstvenika, ali i amatera-topografa. Tijekom tog razdoblja otkriveno je i istraženo više od 200 gradišta. Među njima, poznata po pisanim podacima kao središta gospodarskog, političkog i kulturnog života su mjesta: Galič, Terebovlja, Peremišlj, Zvenigorod, Vasiljiv i dr. Njihova nazočnost na stranicama ljetopisnih izvora prečesto je povezana s političkim čimbenicima, što je privlačilo pozornost istraživača više nego ona gradišta o kojima ne postoji niti jedan podatak. Polazeći od te činjenice, pogrešno se ocjenjivalo povijesno i kulturno značenje arheoloških spomenika koji nisu označeni na stranicama povijesnih izvora, a to se onda negativno odrazilo na rekonstrukciju povijesnog i kulturnog razvoja cijelog kraja. Proces evolucije srednjovjekovnih slavenskih gradišta je složen i višeslojan, jer su neprestano bile pod utjecajem mnogih čimbenika prirodnog, gospodarskog, političkog i kulturnog karaktera. Zbog tih čimbenika u pronalaženju odgovora na pitanja o pojavi, razvoju i trajanju tih kompleksa, važnu ulogu ima arheologija.

Problematika gradišta iz doba Rusi prisutna je u radovima J. I. Pasternaka, O. O. Ratiča, V. V. Auliha, M. P. Kučere, ruskih znanstvenika P. O. Rappoport, J. V. Kuharenka, L. P. Rusanove, A. V. Kuzi. Posljednjeg desetljeća problematika utvrđenih istočno-slavenskih naselja u cjelokupnom znanstvenom spektru našla je svoje objašnjenje u radovima P. P. Taločka, B. O. Timoščuka, O. V. Suhobokova, L. P. Mihajlina, B. A. Zvizdeckog i dr. Ti znanstvenici posvećivali su veliku pozornost nizu arheoloških spomenika unutar granica konkretnog teritorija, posebnih etničkih korpusa, naseljenih *Tivercima*, *Horvatima*, *Drevljanima*, *Severjanima*, kako u cjelini, tako i u okvirima Rusi, ali i izvan njezinih granica (TOLOČKO).

Bez obzira na velik prinos toj temi, do danas postoje cijela područja u kojima mnoga pitanja još nisu osvijetljena. Razloge tomu nalazimo, prije svega, u neravnomjernosti znanstvenih istraživanja. Jedno od takvih je područje Gornjeg Podnjestrovlja. Treba naglasiti da je taj teritorij smješten u središnjem dijelu slavenskoga svijeta, te na jugozapadnim granicama Rusi. Ovdje je poznat znatan broj gradišta 9.-14. stoljeća. Interes za istraživanje tih gradišta je u stalnom porastu. O tome svjedoči međunarodna znanstvena konferencija o temi: "*Evolucija razvitka slavenskih gradova 8.-14. st. na obroncima Karpata i Tatra*" (Lavov, 1994.). Među temama koji su obrađivane na konferenciji bile su: kronologija, tipologija, socijalno stanje, etnička i politička pripadnost području Gornjeg Dnjestra i Sjana.

Zemljopisni prostor koji je raspravljao obuhvaćao je jugozapadno Prekarpatje i Karpate, jugozapadni dio Malog podolja i jug Roztočja. Na istoku granica prolazi uzduž desne obale rijeke Gnjila lipa, lijeve pritoke Dnjestra, te ide po lijevoj obali rijeke Lomnice, desne pritoke Dnjestra. Južna granica ujedno je glavni europski vodorazdjelni hrbat, a zapadna granica - gornji tokovi rijeka Dnjestra, Strivigora i Višnje.

Po mišljenju većine istraživača ovaj se prostor nalazio unutar granica koje su naseljavali LJETOPIŠNI (ISTOČNI) HRVATI (TIMOŠČUK, RUSANOVA, SEDOV, KUPČINSKI). *Ovom se mišljenju priključuje i autor.* S vremenom su ove zemlje ušle u sastav Galičkog, a potom u sastav Galičko-Volinjskog Kneževstva.

U ovom je radu obuhvaćeno razdoblje od početka 9. do prve polovine 14. st. Određivanje donje kronološke granice uvjetovano je znatnim promjenama u socijalnoekonomskom i društveno-političkom životu istočnih Slavena. Pojava utvrđenih naselja na području Gornjeg Dnjestra važan je detalj u genezi feudalnih odnosa, što potvrđuje stvaranje i razvoj državotvornih institucija. Gornja kronološka granica - kraj prve polovine 14. st. - određena je ulaskom ovog teritorija u sastav Poljske.

Predmet istraživanja je tipologija utvrđenih naselja, njihova socijalna uloga i dinamika razvoja.

Osnovna svrha rada bilo je proučavanje značajki i crta obrambenog graditeljstva na području LJETOPISNIH (ISTOČNIH) HRVATA, evolucije i socijalnih uloga gradišta. Zbog ostvarenja tog cilja u radu su naglašeni sljedeći zadaci:

1. uključivanje u znanstveno proučavanje sve poznate građe iz proučavanih utvrđenih naselja od devetoga do početka četrnaestoga st.;
2. za utvrđivanje kronologije gradišta istražiti etape evolucije materijalne kulture;
3. označavanje mjesta i uloge ovoga tipa arheoloških spomenika na raznim stupnjevima povijesnog i kulturnog razvoja, te objašnjavanje načela njihova funkcioniranja;
4. usporedno analiziranje gradišta Gornjeg Podnjestrovlja s analognim spomenicima u susjednim slavenskim zemljama.

Izvore koji su korišteni u ovom radu čine posebni fondovi kolekcija u Institutu za ukrajinoznanstvo NAN-a Ukrajine "I. Krip'jakevič", Povijesnom muzeju u Lavovu, te zavičajnim muzejima u Drogobiču, Stiljsku i Židačivu, zatim objavljena arheološka građa i arhivski dokumenti prijeratnog razdoblja B. Januša, J. Pasternaka, V. Kobiljnika, T. Sulimirskog, te poslijeratnog razdoblja V. V. Auliha, B. O. Timoščuka, T. P. Rusanove, R. T. Griboviča, M. A. Filipčuka, V. I. Šišaka i ostalih.

Po prvi put predstavlja se građa vlastitih arheoloških istraživanja, pronađena na 53 gradišta u razdoblju od 1981. do 1996. godine.

Metodološka osnova rada je: načelo historizma, proučavanje pojava u njihovome razvoju. Osnovna metoda postala je tipološka i kronološka analiza materijala, što je omogućilo proučavanje evolucije utvrđenih naselja u regiji.

Znanstvena novina rada sastoji se u tome što se podrobno znanstveno istraživanje zadane problematike uz korištenje arheološke građe i pisanih vrela, poglavito Gornjeg Podnjestrovlja provodi prvi put. To daje mogućnost rekonstruiranja procesa povijesnog i kulturnog razvoja istraživane regije na tlu gradišta 9.-14. st. - važnih središta društveno-političkog života, te proučavanje njihova evolucijskog procesa.

U obranu se stavljaju osnovne teze: pojava i razvoj utvrđenih naselja 9.-14. st. u Gornjem Podnjestrovlju, njihova socijalna uloga uvjetovana zakonomjernošću evolucije na označenom području slavenskoga svijeta, kao i za istraživanje zanimljive lokalne osobitosti.

Praktično značenje rada nalazi se u tome da stvarna građa zajedno s rezultatima može biti korištena za pisanje sintetskih radova, kompleksno proučavanje gradišta u susjednim slavenskim zemljama, za stvaranje kataloga, posebnih priručnika, upoznavanje spomenika kulture i povijesti, pisanje predavanja iz povijesti, arheologije i etnologije u školama i fakultetima. Osnovne postavke u radu autor je već objavio u znanstvenim člancima, te predavanjima na znanstvenim kongresima i konferencijama: Moskva - 1986., 1990., Kijev - 1987., Suzdalj - 1987., Lavov - 1986., 1987., Kamjenc Podoljski - 1985., 1987., Černivci - 1994., Njitra - 1996.

Struktura i opseg rada uvjetovani su zadanom svrhom i sastoje se od tri dijela (149 stranica), popisa korištene literature (14 stranica), kataloga gradišta (88 stranica), ilustracija i tablica (168 stranica), ukupno (419 stranica).

PRVI DIO: POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Povijest arheološkog proučavanja gradišta u Gornjem Podnjestrovlju moguće je, uvjetno, podijeliti u četiri etape.

Prva etapa obuhvaća razdoblje od kraja 19. do početka 20. st. i obilježena je nastojanjem amatera-topografa da izvrše inventarizaciju tih nalazišta, da ih opišu, pokušaju identificirati utvrđena naselja s ljetopisnim svjedočanstvima, uz punu odsutnost arheoloških istraživanja (B. JANUŠ).

U drugoj etapi (20.-30. g. 20-og st.) zahvaljujući nastojanjima, kako arheologa amatera, tako i profesionalnih znanstvenika, zajedno s otkrićem novih gradišta počinju arheološka iskopavanja. Uz pomoć kulturno-prosvjetnog društva "Bojkivščina" otkrivene su gradišta u selima Dobrogostiv, Dovge, Lišnjaja, Nižnji Gaj, a provedena su istraživanja u selima Spas i Stupica. Ti su radovi značajno popunili kartu gradišta Gornjeg Podnjestrovlja i dopustili da se utvrdi postojanje obrambene granice u Karpatima (KOBILJNIK).

Iskopine gradišta blizu mjesta Stebnik i sela Mali Griboviči dale su vrijedne podatke poglavito za njihovu topografiju, obrambene zgrade i funkcionalno značenje (SULIMIRSKI, SMIŠKO).

U to vrijeme na više nalazišta istraživanja je provodio ugledni ukrajinski arheolog J. I. Pasternak. Njemu je uspješno otkriven niz važnih arheoloških objekata na gradištima u selima Glinsko i Nižnij Strutin, što je omogućilo da ih unese u kategoriju gradišta-skloništa. Pozitivni su bili rezultati ovoga znanstvenika na gradištima u špiljskom samostanu u selu Stradž (PASTERNAK). Karakter ovih istraživanja nije dopustio da se dade potpuna specifičnost tih gradišta.

Nastupna etapa - (50.-70. g. 20-og st.) obilježena je velikim iskopavanjima na ovim gradištima, te stvaranjem, na temelju nove građe, kataloga gradišta u regiji i predstavljanje stručnoj javnosti novootkrivenih kompleksa.

Važna su bila istraživanja O. O. Ratiča. On je stvorio katalog staroruskih arheoloških nalazišta u zapadnim regijama Ukrajine. Te vrijedne informacije o gradištima nisu ni do danas izgubile svoju znanstvenu relevantnost. Tijekom 1955.-1956. godine Ratič je počeo istraživati u Zamkovoj Gori u Lavovu. Pronađeni materijali dali su mogućnost da ustvrdi kako je ovdje u 10.-11. st. postojalo naselje otvorenog tipa, a u 11.-12. st. na mjestu toga naselja utemeljen je zamak koji u 12. st. prerasta u grad. Istražujući gradišta u selima Roztočja, Rokitno, Mali Griboviči, Zavadič, Dobrostani i Stradž, ustanovio je da su ona bila važni obrambeni punktovi, koji su nadzirali prijelaz između galičkog i volinjskog kraja.

Obimna arheološka istraživanja bila su provedena na području utvrđenog naselja u Sudovij Višnji. U gradištu na lokalitetu Zamčišče proučeni su obrambeni sadržaji, stambene i gospodarske zgrade, a pronađeno je mnogo arheološkog materijala koji je omogućio da se utvrde kronološke etape njegova postojanja i ustanovi socijalni karakter nalazišta. Gradište na lokalitetu Na Čvorakah Ratič povezuje s feudalnim zamkom bojara Filipa, poznatog u Galičko-volinjskom ljetopisu.

Na početku 60-ih godina istraživanjem gradišta u Gornjem Podnjestrovlju zanimao se Odjel za proučavanje tvrđava lenjingradskog Odsjeka Instituta za arheologiju AN-a

SSSR-a (RAPPOPORT, MALEVSKA). U sintetskom radu posvećenom obrambenom graditeljstvu u zapadnoruskim zemljama (Kijevske Rusi), podastrijeti su planovi i dana karakteristika i kronologija niza gradišta.

Veliko značenje za istraživanje vojnog obrambenog graditeljstva u Galičko-volinjskom kraju ima rad O. O. Ratiča, posvećen proučavanju konstrukcijskih osobitosti obrambenih sadržaja. Na temelju provedenih arheoloških iskapanja u Karpatima 70-ih godina otkrio je nekoliko novih gradišta: Tuhlja, Verhnje Sinjovidne, Skole. Istodobno u Prikarpatju su otkrivena Kotorinska gradišta (OPRISK).

Zaključna, četvrta etapa istraživanja pripada 80-im do sredine 90-ih godina. Ona se odlikuje produblivanjem istraživanja postojećih spomenika, kao i cijele regije, a provodila su se na osnovi dugoročnih programa Predsjedništva NAN-e Ukrajine.

Vrijedan doprinos proučavanju izgradnje obrambenih zidina u Karpatima, poglavito na tvrđavi Tustanj u selu Urič, dala je karpatska arhitekturno-arheološka ekspedicija (M. F. ROŠKO).

Prvi put u povijesti proučavanja drevnog obrambenog graditeljstva predmongolskog razdoblja, na osnovi arheoloških iskapanja i prirodnih utvrda, bilo je moguće odrediti visinu drvenih zdanja i razlikovati pet etapa graditeljstva na brdima. To je omogućilo da se izvrši grafička rekonstrukcija tvrđave. Počinjući s 1982. g., a završno s 1993. g., postojeća arheološka istraživanja ljetopisnog Zvenigoroda - prijestolnice istoimenog kneževstva. Već su sredinom 50-ih godina tu počela proučavanja, a provedena su na raznim dijelovima nalazišta radi označavanja posebnih motrišta njegove materijalne kulture. Tijekom šestogodišnjih iskapanja (1982.-1987.) u prigradu Zvenigoroda otkriveno je 38 stambeno-gospodarskih objekata koji su postojali u tri graditeljska horizonta (kraj 11.-sredina 12. st.). Osobita pozornost obratila se istraživanju načina gradnje drvene ceste.

Godine 1985. započela su prva iskapanja na unutarnjoj utvrdi. To je omogućilo da se ustanove konstruktivne osobitosti glavne crte obrane, te prikupi dragocjen arheološki materijal koji je svjedočio o važnosti ovog spomenika povijesti i kulture, čije trajanje nije imalo prekida.

Godine 1981. autor ovog rada započeo je svoja sustavna arheološka istraživanja gradišta 9.-14. st. u Gornjem Podnjestrovlju. Provedena su stacionarna iskapanja na gradištima u Židačevu, Stiljsku, Gorotku. Proučena je socijalno-topografska struktura ranosrednjovjekovnog mjesta, karakter njegovih obrambenih utvrda i utvrđena je kronologija i snaga kulturnih slojeva. Velika pozornost posvećena je gospodarskoj djelatnosti stanovništva ljetopisnog mjesta Zudeča (1964.).

Tijekom razdoblja 1981.-1986. otkriveno je i istraženo niz gradišta. Utvrđeni su im parametri i kronologija, provedena su fotodokumentacijska snimanja i dovršeni su topografski planovi. Tijekom godine 1985. bila su započeta arheološka istraživanja na području ljetopisnog mjesta Gorodok (1216. g.). To je omogućilo da se ustanovi prostor staroruskoga mjesta, otkrije karakter njegovih utvrđenja i socijalna struktura. Otkrivene su i istražene tri zgrade, ustanovljena kronologija i snaga kulturnoga sloja (KORČINSKI i PETEGIRIĆ).

Godine 1987. započinje pod patronatom Akademije NAN-a višegodišnji stalni program arheoloških istraživanja gornjodnjestranske arheološke ekspedicije kojom je rukovodio O. M. Korčinski, na gradištima Prikarpatja. Rezultat rada ove ekspedicije bilo je otkriće 17 gradišta; ustanovljena je i utvrđena kronologija 27 gradišta; utvrđeni planovi 42 gradišta; otkriveni fragmenti do tada nepoznatih obrambenih crta u selima Dobrostani i Pidgorodišće, u Solonjsku, Rokitnomu, Ganačivci, Židačevi, Zavadovi. U selima Sinjovidno i drugim proučavane su osobitosti zemljanih utvrđenja.

Najveći arheološki radovi provedeni su na gradištu 9.-11. st. u selu Stiljsko, gdje je otkriven prostor veći od 10.000 m². Otkriven je karakter građenja utvrđenih malih trgova, iskapano više od 30 gospodarsko-stambenih zgrada, dvije strazarske zgrade nad ulaznim vratima u mjesto čija su imena Zlatna vrata i Bijela cesta. Na kraju su istraženi ostaci kame- nne ceste (KORČINSKI i FILIPČUK). Veliku važnost za proučavanje socijalnog sastava mjesta imalo je otkriće u najbližoj okolini više od 40 sinkronih naselja, što je pokazateljem njegova gospodarskoga, demografskog i socijalnoga sastava (KORČINSKI).

Godine 1988. zajedno s prikarpatском arheološkom ekspedicijom Akademije znanosti SSSR-a (voditelj I. P. Rusanova), provedeno je iskapanje na gradištu-svetištu u selu Iljiv. Ondje je otkriveno žrtveno postolje s otiscima jama od stupova na mjestu gdje se nalazio idol, ostaci ritualne vatre u obliku drvenog ugljena na vrhu zemljanoga nasipa i u njegovu podnožju. Proučeni materijali upućuju, na religiju i svjetonazor mjesnoga pučanstva 9.-11. st.

Tu se provodilo selektivno ispitivanje, dok su se na drugim gradištima provodila stacionarna istraživanja, što je omogućilo konkretnije spoznaje o topografiji, toponimiji, organizaciji obrane, metodi i tehnici izgradnje davnih utvrđenja i izgradnje malih trgova, kronologiji, tipologiji gradišta, njihovome socijalnom sastavu, etničkoj i političkoj pripadnosti.

DRUGI DIO: ARHEOLOŠKA KARTA GRADIŠTA (Sl. 1.)

1. Okolica

Gornje Podnjestrovlje površinom veće od 15.000 km², zauzima središnji, južni i jugozapadni dio lavovske i sjeverni dio ivano-frankivske oblasti.

Na jugoistok od Lavova prostire se Podoljska visoravan, na kojoj je poznat niz arheoloških nalazišta, između ostalog i ranosrednjovjekovna gradišta.

U međurječju Vereščice i Zubre (Lavovski plato) i južno od njega, gdje se nalazi Pretkarpatje s gustom mrežom rijeka, koncentrirano je nekoliko desetaka utvrđenih naselja. Jugozapadni dio ovog područja pripada Karpatima, gdje su poznata, gradišta koja su činila karpatski obrambeni sustav, kome je bila zadaća nadzirati strateške prijelaze i trgovačke putove.

Dakle, gusta mreža rijeka, postojanje povoljnih uvjeta za zemljoradnju, dobri uvjeti za uzgoj domaćih životinja, šume bogate zvijerima i ugodna kontinentalna klima stvarali su mogućnosti za naseljavanje ljudi na ovim prostorima još u

Sl. 1. Srednjovjekovna gradišta Gornjeg Podnjestrovlja od 9. do početka 14. stoljeća

davna vremena. To se osobito pojačalo u razdoblju srednjega vijeka i na odgovarajući način se odrazilo na obrambeno graditeljstvo.

2. Topografija i obrambena izgradnja

Gradišta Gornjega Podnjestrovlja prema vanjskim oznakama dijele se u tri tipa: poluotočne, ravničarske i one koje su smještene na platoima i zaravnima. Od 69 nalazišta na kojima su provedena istraživanja 44 (63,8 posto) se odnose na prvi tip, 19 (27,6 posto) odnosi se na drugi tip, a samo 6 (8,6 posto) odnosi se na treći tip.

Poluotočna gradišta dijele se na: jednostavnije, s jednim utvrđenim trgov - 21 (35 posto) i složenije, s dva ili više utvrđenih dijelova - 23 (33,3 posto). Među utvrde sa složenim sustavom obrane moguće je ubrojiti i gradišta u selima Stiljsko, Rokitno, Pidgorodišće, Kotorini-III., Kotorini-V. i dr. Vrijeme gradnje i postojanje ovih nalazišta pripadaju sredini 9. i granici 10.-11. st.

Gradišta drugog tipa s jednostavnim sustavom obrane poznato je 7 (10,2 posto), a sa složenim sustavom - 12 (17,4 posto). Njihov najveći broj pripada vremenu do 10.-14. st. Kronologija pojedinačnih nalazišta do sada je ostala neutvrđena (KULJČIĆI, ROZHRIČE).

Utvrđena naselja koja su razmještena po visokim platoima prirodno odijeljenima od susjednih područja dubokim klancima, većinom su uništena. Jedinstveno i dobro očuvano nalazište toga tipa je gradište u selu Urič, gdje su bila dobro iskorištena prirodna kamena brda s drvenom gradnjom.

Konstruktivne osobitosti obrambenih sustava proučavane su na 26 gradišta. Ustanovljeno je da su u većini slučajeva njihovi zemljani nasipi izvedeni bez drvenih konstrukcija. Na unutarnjim stijenama nalaze se kamenom popločeni trgov (Stiljsko, Dobrostani, Ganačivka i dr.). U pojedinim slučajevima nasipi su djelomično ili u cijelosti izgrađeni od kamena (Gologori, Gologirki, Iljiv, Stiljsko i drugi). Otisci zemljanih konstrukcija u obliku zida s horizontalno postavljenim gredama koje su se završavale u obliku malih obrambenih prostora pronađeni su na gradištima u Stiljskom, Rokitnom, Pidgorodišću, Dobrostanima. U Sudovij Višnji u temelju nasipa nalazile su se od drveta izgrađene malene prostorije ("kleti"), koje su korištene za gospodarske i vojne potrebe (Ratič).

3. Prostor gradišta i karakter građenja utvrđenih trgova

Prema razmjeru utvrđenih trgova, gradišta se dijele u pet osnovnih skupina:

1. do 0,5 ha - 14 gradišta (22 posto)
2. od 0,5 do 1,0 ha - 11 gradišta (18 posto)
3. od 1,0 do 5,0 ha - 14 gradišta (22 posto)
4. od 5,0 do 10,0 ha - 7 gradišta (11 posto)
5. od 10 na više ha - 17 gradišta (33,3 posto)

Većina nalazišta prve skupine pripada 12.-13. st.

Druga skupina pripada 11.-sredini 13. st.

Od 9. do prve polovine 14. st. postojala su gradišta 3. skupine.

Nalazišta 4. skupine pripadaju sredini 9.-početku 11. st.

Peta skupina u osnovi pripada 9.-10. st., a samo pojedina gradišta - sredini 11. st.

Ove činjenice svjedoče da to područje karakterizira visok postotak gradišta s velikom površinom. To je lokalna osobitost za regiju Gornjeg Podnjestrovlja. Većina njih gubi svoje značenje krajem 10.-početkom 11. st. Produžuju postojanje utvrđena naselja u Gorotku, Židačevi, Stupnici.

Važnom zadaćom ovih istraživanja bilo je proučavanje izgradnje utvrđenih trgova. U većini gradišta 5. skupine prisutna je kaotična izgradnja. Ostaci gospodarsko-stambenih kompleksa razmješteni su većinom skupno po svim prostorima nalazišta. Kod utvrđenih naselja drugih skupina uočava se, kaotična izgradnja na cijeloj površini, kao i lokalna, uzduž podnožja unutarnjeg nasipa. U ostalim slučajevima bili su vidljivi i na površini rukom građenih terasa. Pri kraju druge polovine 13. st. na području mjesta Zvenigoroda i Lavova uočavaju se pojedini planirani dijelovi grada.

4. Kronologija arheološkog materijala

Za datiranje gradišta Gornjeg Podnjestrovlja iskorištena je najučestalija kategorija iskopina - keramički kompleksi. Njih smo, radi kronologije, podijelili u tri osnovne skupine: 9.-11. st.; 12.-prva pol. 13. st.; druga pol. 13.-14. st. U prvoj skupini prevladava okrugla posuda s četiri tipa. Ovo se odnosi na rukom rađene čupove, tavice i tanjуре. Keramika 12.-prva pol. 13. st. odlikuje se bogatstvom izbora i oblika: čupovi, tanjuri, zdjele, pehari, poklopci, solenke, svijećnjaci, dječje igračke, pisanice. Važna oznaka za čupove s kraja 11.-12. st. je pojava poklopca i reljefnoga ornamenta (podložni tanjurići za čupove). Keramika 3. skupine predstavljena je visokim okruglim čupovima, tanjurima, peharima i kotlovima. Brojčano prevladavaju čupovi.

Keramički kompleks 9.-14. st. u usporedbi s ostalima točno datiranim kategorijama iskopina, dopustili su da razradimo kronologiju gradišta i razdijelimo osnovne etape njihova povijesnoga i kulturnoga razvoja.

TREĆI DIO: SOCIJALNE FUNKCIJE I ETAPE RAZVOJA UTVRĐENIH NASELJA

1. Socijalna tipologija

Utvrđena naselja često privlače pozornost znanstvenika s obzirom na njihove socijalne funkcije. Pisana vrela o ukrajinskom Prikarpatju ne osvjetljavaju socijalni sadržaj gradišta i zbog toga odgovor na postavljeno pitanje daje samo arheologija. Na osnovi brojnoga arheološkoga materijala i niza ostalih karakterističnih oznaka, postoje dvije osnovne skupine utvrđenih naselja: općinska i ranofeudalna središta (TIMOŠČUK). Ove oznake su uvjetovane: a) tipovima i konstrukcijama osnovnih i pomoćnih obrambenih linija; b) karakterom izgradnje utvrđenih trgova; c) tipovima zgrada; d) sadržajem i snagom kulturnih slojeva; e) karakterom pronađenih artefakata i njihovom kronologijom; f) vezom utvrđenog naselja s okolnim istodobnim nalazištima.

Korelacija osnovnih oznaka socijalne tipologije dopustila je da se u granicama obiju skupina izdvoje posebni tipovi gradišta. Tipu općinskih središta pripadaju: groblja, svetišta, administrativno-gospodarska središta regije. Feudalna središta dijele se na: mjesta, feudalne zamke i utvrde.

Gradišta-grobišta karakteriziraju nevelika primitivno utvrđena naselja na prirodno zaštićenim položajima. U njima većinom ne postoji kulturni sloj. Okolna naselja "bježala" su tu u doba ratne nesigurnosti (RAPOPORT). Prvi koji su otkrili gradišta-groblja u Gornjem Podnjestrovlju bili su J. I. Pasternak i M. J. Smiško (Mali Gribovići, Njižnij Strutenj).

Tijekom arheoloških istraživanja autoru je uspjelo otkriti niz gradišta-groblja (Korčivka, Verhnje Sinjovidne-II., Hrozjova, Lopušna, Stebnik, Strilki, Gorodisko, Teršiv). Postignuti rezultati ukazuju na njihove karakteristične oznake: a) smještaj na visokim platoima s oštrim, teško pristupačnim kosinama, okružje jamama i strminama; b) postojanje samo jedne crte zemljanih utvrda (nasip, jarak, terasa, eskarpa); c) najjednostavnija konstrukcija obrambenog zida; d) potpuna odsutnost, ili vrlo mali kulturni sloj; e) moguća neznatna lokalna izgradnja, često uzduž unutarnjeg podnožja nasipa; f) postojanje jednoga ili nekoliko sinkronih naselja.

Gradišta-svetišta tijekom dugog vremena proučavali su na Prikarpatju L. P. Rusanova i B. O. Timoščuk. To je omogućilo da se odrede njihove osobitosti, koje je autor postavio u temelje svojih istraživanja. Na prostoru Gornjeg Podnjestrovlja takva nalazišta poznata su gradištima Iljiv, Romaniv, Pidgorodišče, Lavov-III., Mikolajiv. Njima pripadaju gradišta u selima Mali Gribovići, Kavsko-I. i Njižnij Stručin koje su proučavali prethodnici. Najveće po opsegu bile su iskopine u selu Iljiv, koje su provodile zajedno ekspedicije AN-a SSSR-a i NAN-a Ukrajine 1988. g. (voditeljica L. P. Rusanova). Na svetištu su istraženi kameno postolje s udubljenjima u kojima je stajao idol, jame za žrtvovanje s ostacima prinošenih žrtava, nasipi i rovovi koji su imali ritualni karakter.

Nalazišta tog tipa u Gornjem Podnjestrovlju karakteriziraju sljedeće oznake: a) smještaj na visokim brdima; b) neveliki prostor trga, koji je okružen ritualnim zemljanim nasipom i rovom profila u obliku korita; c) na površini nasipa i u dnu rovova, lokalno su se nalazili ostaci žrtvene vatre; d) u granicama trgova gradišta-svetišta odsutni su tragovi stambeno-gospodarskih zgrada; e) moguća nazočnost na pojedinih gradištima-svetištima postolja i jama za žrtvovanja (Iljiv, Kavsko); f) trgovi svetišta često su popločeni kamenom (Pidgorodišče-I., Lavov-III.); g) građenje svetišta u okruženju istodobnih naselja.

Gradišta administrativno-gospodarska središta, ostaci velikih površina, središta društvenoga života 9.-10. st. Karakteristična oznaka ovoga tipa je: a) velika površina, b) čvrste obrambene utvrde; c) postojanje obrtničke djelatnosti. U granicama Gornjeg Podnjestrovlja ostatke takvih središta otkrio je i istraživao autor u selima Stiljsko, Pidgorodišče, Ganačivka, Solonjsko, Rokitno, Dobrostani i u mjestu Židačiv (nedaleko Lavova, prim. prev.). Po svome karakteru oni su bliski ranofeudalnim mjestima, ali u njihovoj socijalnoj strukturi još su odsutne poneke tipične oznake mjesta.

Jedno od najistraženijih gradišta je Stiljsko koje zauzima znatno područje na zaravni lijeve visoke obale rijeke Kolodnice. Ustanovljeno je da je u početnoj etapi postojanja - prva pol. 9. st., utvrđeni trg gradišta administrativno-gospodarskog središta imao samo jednu obrambenu crtu i obuhvaćao površinu blizu 15 ha. Uokolo su se nalazila brojna sela, u kojima su pronađeni ostaci obrtničke djelatnosti. Takvo je gra-

dište u Ganačivci, Židačivi-I., Kuljčincima. U početnoj fazi postojanja kompleksa pored otkrivenoga naselja u Ganačivci gradili su utvrde tipa općinskog središta. Pronađeni artefakti iz iskopina i poglavito kartografitranja, daju mogućnost da se ustanovi razvoj. Takav razvoj nalazimo u gradištima Kotorini-III. i Rokitno.

Mjesta-središta razvoja obrta, trgovine i kulture poznata su u "ljetopisima" pod nazivom "gradovi". Mišljenja znanstvenika slažu se u tome da ih karakterizira složena socijalna struktura: središnja utvrda, podgrađe i nezaštićena sela. U okolici takvih gradišta poznate su nekropole, kulturni centri i nerijetko feudalni zamci. Takvi su arheološki kompleksi u Stiljsku, Židačivi, Stupnici, Stradči, Zvenigorodu, Gorotku i Lavovu. Osim toga, označava ih neznatna razlika u razvitku, što uvjetuje razlikovanje dvaju kronoloških razdoblja: 9.-11. st. i 12.-14. st.

Među najistraženija gradišta prvoga razdoblja pripadaju utvrđena naselja u selima Stiljsko (250 ha). Okolo nekadašnjega općinskoga središta sredinom 9. st. grade se nove utvrde, koje okružuju otkrivena naselja, što prerastaju u podgrađe s novim sustavom obrane. U to doba očividno događala se rekonstrukcija središnjih gradskih utvrda. Njihov temelj čini nasip-platforma, na čijoj površini je postavljen obrambeni zid s konstrukcijom od greda.

U granicama utvrđenog područja gradišta istraženo je više od 30 stambenih i gospodarskih zgrada ukopanoga kao i nadzemnoga tipa, tri gospodarska imanja, utvrđena su dva, a otkriven jedan, kamenom popločen ulaz, proučeni su ostaci zgrada na njihovome mjestu. U okolici gradišta u polumjeru do 7 km otkriveno je više od 40 seoskih naselja, te grobovi, feudalne grobnice i predkršćanski kulturni centri. Ustanovljeno je da su svi ti nalazi postojali istodobno krajem 9. do početka 11. st. i da su činili zajednički socijalno-ekonomski kompleks davnoga mjesta.

Gradišta drugoga tipa istraživana je u udolini blizu mjesta Židačiv, na velikom poluotoku desne visoke obale rječice Strij (34 ha). Njezina utvrđenja izgrađena su sredinom 9. st. kao posljedica sjedinjenja u jedan obrambeni sustav nekoliko naselja. Na dominantnoj koti poluotoka uočavaju se konture ruiniranoga zemljanoga nasipa - glavnog nasipa grada koji je u planu imao formu elipse (60x80 m).

Istočno od utvrde, pored mjesta otkriveni su ostaci zemljanog groblja i ostaci nekoliko naselja nezaštićenog tipa. Na udaljenosti od 800 m na sjeveroistoku nalazi se novo gradište - Zamok. Njezina utvrda javlja se početkom 12. st. Oko nje je niz gustih naselja iz 11.-14. st. U snažnom sloju gradišta javlja se bogati arheološki materijal s karakterističnim oznakama za staroruska mjesta. Veličanstveno po razmjerima je naselje (25 ha), koje ima točno izrađenu strukturu mjesta, a sačuvalo se u selu Stupnica. Njegova središnja utvrda (2,5 ha) nalazila se na vrhu poluotoka i bila je odijeljena od vanjske strane snažnim zemljanim nasipom visine 8 m, te dubokim i širokim rovom. Prostor ispred mjesta opsežao je 22,5 ha i s vanjske strane također je bio okružen zemljanim nasipom i rovom. Unutar utvrde otkriven je snažan kulturni sloj. Arheološki materijal daje osnovu za unošenje tog gradišta u kategoriju mjesta 11.-13. st. Na susjednom uzvišenju - zaravni - koje ima površinu približno 100 ha, postojalo je nekoliko naselja, koja su trajala istodobno kada i gradište.

U drugo kronološko razdoblje, 12.-14. st., ušla su ljetopisna mjesta Zvenigorod, Lavov, Gorodok. Pisana vrela govore o njima kao o važnim središtima ekonomskoga, političkog i kulturnoga života regije. Njih znatno nadopunjuju materijali arheoloških istraživanja. Izvanredno važnim u tom kontekstu je suodnos davnih ljetopisa sa stvarno očuvanom socijalnom strukturom ranofeudalnoga mjesta. Zbog toga što su kasnijom izgradnjom Lavova u većoj mjeri bile izjednačene njegove ranosrednjovjekovne utvrde, danas ih je teško rekonstruirati. Ali, u Zvenigorodu i Gorotku one su se očuvale prilično dobro (unutarnja utvrda, podgrađe, okolna sela, groblje). Važnom oznakom za mjesta 12.-14. st. jest snažan kulturni sloj, bogat brojnim nalazima karakterističnim za naselja takvog tipa. Osim izrade mjesnih majstora, nalaze se i brojni predmeti iz uvoza, poglavito iz zemalja istoka, zapada i juga (sela Bagrij, Peteherić, Komaratić, Svješnikov).

Zamke većina znanstvenika promatra kao privatna naselja gdje rezidencija i utvrda čine cjelinu (RIBAKOV). Najviše istraživana na Prikarpatju je feudalni zamak u selu Čornjivka na Bukovini. Rezultati iskopavanja u ovome zamku, postali su svojevrsnim obrascem za proučavanje sličnih naselja utvrđenoga tipa (VOZNI).

U Gornjem Podnjestrovlju prema ljetopisnim svjedočenjima takva nalazišta poznata su u selima Višnjiv (1231. g.), Gologore (1232. g.) i Ščekotinji (1242. g.). Usporedba ostvarenih rezultata arheološkog proučavanja otkrivenog materijala s drugima, analognim dobro istraženim nalazištima dopustili su autoru da znatno dopuni njihov broj. Njima pripadaju gradišta u selima Zavadiiv, Biblo, Biljče, Drogoviž, Pjatičani, Židačiv-II., Kotrini-I. Ustanovljeno je da je najraniji zamak postojao u 10.-11. st. u selu Zavadiiv. On je izgrađen na visokoj kamenoj obali i zauzima ovalni trg 45x70 m, koji je duž perimetra bio utvrđen stijenom od tesanih greda i učvršćen s vanjske strane nevisokim zemljanim nasipom - kosinom i okružen rovom. Unutarnji trg gradišta ima oblik stambeno-gospodarske zgrade (ŠIŠAK). Ostali feudalni zamci u istraživanoj regiji od kraja 11.-početka 12. st. kao i još neki drukčijeg tipa, javljaju se na granici 12.-13. st. Skupini najviše istraživanih pripada gradištu Zamok iz okoline mjesta Židačiva. On se sastoji od dva utvrđena trga površine oko 3,7 ha, a ima snažan sustav utvrda, koje su se očuvale u izgledu dubokih rovova i izgrađenih kosina. Iskopavanjem koja je obavio autor ovoga rada ustanovljeno je postojanje snažnoga kulturnoga sloja iz 12.-14. st. koji je predstavljen bogatim nalazima karakterističnima za feudalne zamke. Ostali spomenici toga tipa, čije vrijeme pojavljivanja pripada drugoj polovini 13.-početku 14. st., ničim se ne razlikuju od feudalnih zamaka ranijega razdoblja. U posebnim slučajevima, zemljane utvrde su snažnije (Biljče, Drogoviž). Na pojedinim zamcima postoje visoke kule, kao npr. u selu Pjatičani.

1. TVRĐAVE

Medu utvrđenim naseljima znanstvenici su uočili kategoriju nalazišta koja su služila kao tvrđave. Staroruski ljetopisi svjedoče da su ih gradili kneževi, a to ukazuje da su bili pod upravom države. Njihove osnovne uloge bile su skup-

ljanje danaka, obrane trgovačkih putova i pograničnih područja. U tvrđavama su se nalazile vojarne koje su živjele na državni trošak.

Na području Gornjega Podnjestrovlja dobro je poznat takav tip nalazišta. Njima pripadaju gradišta u selima Dobrostani, Gologirki, te Lavov-I. Među kneževskim utvrđama izdvajaju se stražarnice. One koje su građene na visokim kotama planinskih masiva uzduž trgovačkih putova (Urič, Spas, Posada Novomiska). Može se pretpostaviti da su promjenom političkog poretka stara općinska središta u kojima su se očuvale davne utvrde, također prešla u ruke velikokneževske vlade i počela se koristiti kao tvrđave (Grozova, Verhnje Sinjovidne-II., Gorodisko, Lopušna, Strilki).

Najbolje istraženi spomenici ovoga tipa su gradišta Sudova Višnja-I. i brdska tvrđava Tuskanj u selu Urič (RATIČ, ROŠKO). Podcrtavajući rezultate istraživanja gradišta-utvrda, naglašavamo njihov snažan obrambeni sustav, neveliku utvrđenu površinu i brojne pronađene predmete, među kojima prevladavaju oružje i vojna oprema.

2. EVOLUCIJA UTVRĐENIH NASELJA

Točna kronološka klasifikacija gradišta Gornjega Podnjestrovlja dugo nije bilo dosta istražena. Istraživanjem, koje je proveo autor ovoga rada, dalo se precizno utvrditi kronologiju blizu 38 gradišta. Ustanovljeno je da su se prva utvrđena slavenska mjesta pojavila u regiji već u 9.-početkom 10. st. i postojala su u raznim povijesnim razdobljima sve do 14. st.

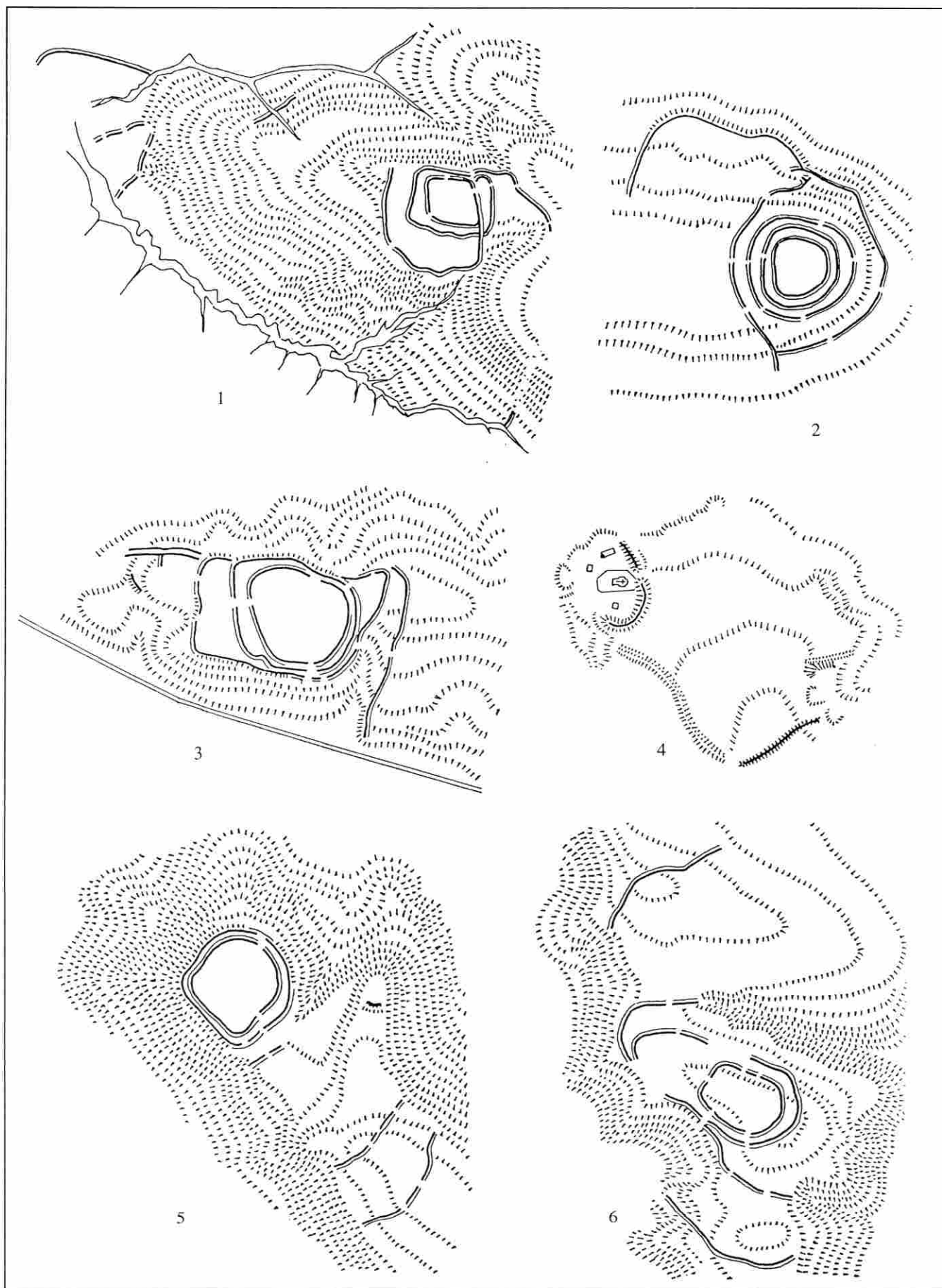
Skupini takvih, koji su se pojavili sredinom 9.-početkom 10. st., moguće je pribrojiti 30 gradišta. Većina od njih postojala je kratko vrijeme - od sredine 9. do kraja 10. st., a u pojedinim slučajevima do početka 11. st. Na granici 10.-11. st., 18 od njih završava svoje djelatno postojanje. Po mišljenju autora, razlog prestanka njihove uloge utvrđenih naselja vjerojatno leži u unutarnjim kriznim procesima ekonomskog, demografskog i socijalnog karaktera, koji su u pojedinim slučajevima mogli biti ubrzani posljedicama vanjske ekspanzije. Krajem 10. i u drugoj polovini 11. st. postoji 30-ak naselja, od kojih većina ima malu utvrđenu površinu. Po karakterističnim oznakama tih nalazišta moguće ih je svrstati u kategoriju državnih kneževskih tvrđava i feudalnih zamaka.

U 12.-13. st. javlja se 14 novih utvrđenih naselja većinom nevelike površine, ali snažno utvrđenih, koja se pretežito po svojim oznakama uvrštavaju u kategoriju feudalnih zamaka. Istodobno, produžuje postojanje 19 gradišta koje su se pojavile u prethodnom stoljeću (Biljče, Gorodok, Židačiv-I., Rozgirče). Naselja s velikim utvrđenim površinama ima znatno manje (Zvenigorod, Lavov, Gorodok, Stradič, Židačiv). U to doba brzo raste količina feudalnih zamaka od kojih su neki poznati po ljetopisnim svjedočenjima (Sudova Višnja, Gologori, Glinjsko). Po mišljenju autora, do sredine 13. st. u Gornjem Podnjestrovlju postojala su najmanje 33 utvrđena naselja u kojima se živjelo. Krajem 13. i početkom 14. st. javlja se nekoliko novih naselja (Drogoviž, Berezina, Bilobritka).

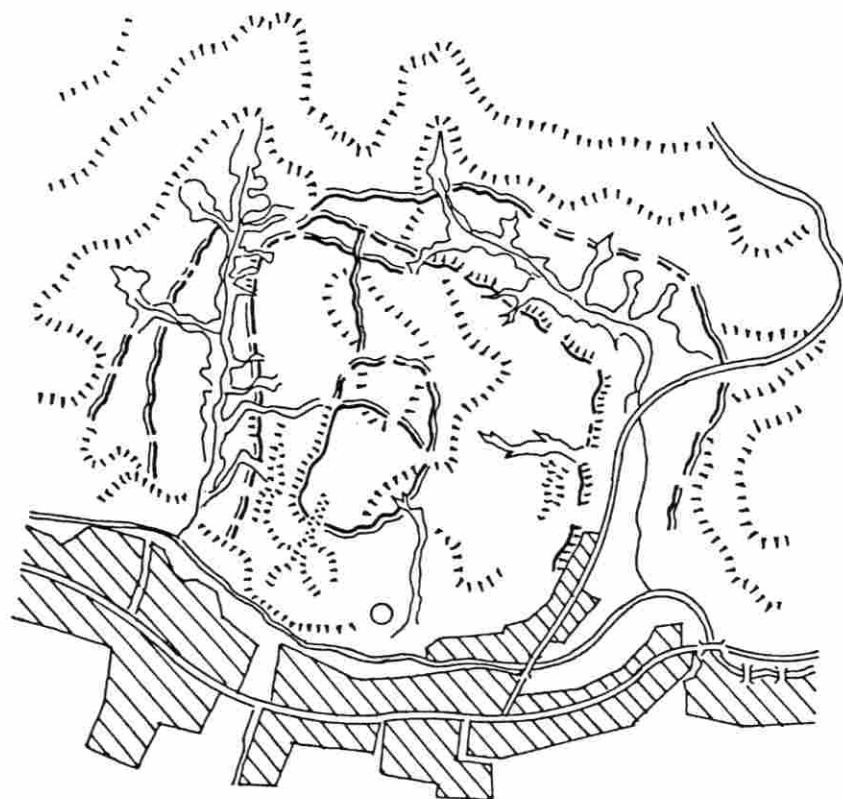
Dakle, provedši prethodnu kronološku klasifikaciju gradišta dane regije, dalo se u osnovnim crtama odrediti razvitak utvrđenih slavenskih naselja tijekom 9.-14. st., ustanoviti njihovu ulogu i značenje u procesu razvoja feudalizma u Prikarpatju.

SAŽETAK

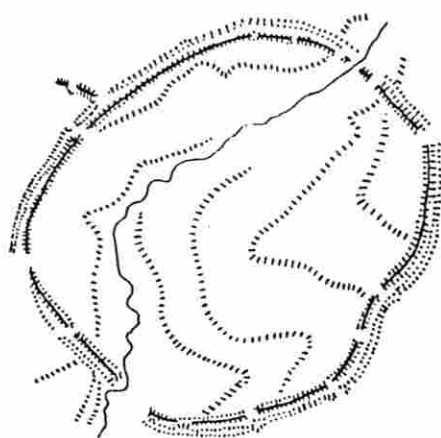
1. Poznato je da je područje istraživanja, a osobito pretkar-patski dio u 9. i u prvoj polovini 14. st. bio gusto nase-ljen mjesnim autohtonim pučanstvom - LJETOPISNIM (ISTOČNIM) HRVATIMA.
2. Pronađeno je 35 utvrđenih naselja s kulturnim slojevima od 9. do početka 11. st., koji po klasifikaciji mogu pripa-dati gradištima Istočnih Hrvata.
3. Autor je istraživao utvrđena naselja koja spadaju među najstarija istočnoslavenska općinska središta, državne utvrde, feudalne zamke i gradove.
4. Od cjelokupnog broja hrvatskih naselja, izgrađenih u 9.-10. st., jedino je njih 12 (ili 17,3 posto) postojalo do po-četka 14. st., jer su zbog povoljnih uvjeta mogla prerasti u veća mjesta.
5. U razdoblju od početka 11. do prve polovine 12. st. u istraživanoj regiji uočava se pad fortifikacijskog gradi-teljstva. Taj je pad uvjetovan vjerojatno prevelikim bro-jem gradišta na danom prostoru.
6. Krajem prve polovine 12. st. uočava se brojčani porast malih gradišta koje po tipu gradnje najčešće pripadaju kategoriji feudalnih zamaka.
7. Ubrzani porast utvrđenih naselja i razdoblje vrhunca nji-hova razvoja, dogodili su se u 12.-prva polovina 13. st. To se očigledno može shvatiti snažnim porastom uloge feudalne oligarhije u galičkoj regiji. Oživljava se proces novog graditeljstva kneževskih tvrđava, simbola mili-tantne državne politike.
8. Pojava fenomena utvrđenih naselja u političkoj areni bi-la je izazvana nizom važnih čimbenika, kako unutarnje-ga tako i vanjskoga karaktera, kontinuiranim socijalno-političkim razvojem društva, utvrđenjem feudalnih od-nosa te obrambenim značenjem.
9. Putovi njihova razvoja imaju ne samo niz zakonomjerno-sti i oznaka zajedničkih slavenskim zemljama, već i niz karakterističnih lokalnih osobitosti.
10. Vanjskopolitička ekspanzija na Prikarpatju u drugoj po-lovini 13. st. nije uspjela zaustaviti daljnji socijalno-eko-nomski, te socijalno-politički razvoj kraja. Produžuje svoje postojanje veći dio utvrđenih naselja, među kojima središnje mjesto u drugoj polovini 13. st.-prva polovina 14. st. pripada Lavovu - najvećem središtu ekonomsko-ga, političkog i kulturnoga života u Prikarpatju.

Gradišta ljetopisnih Hrvata u Gornjem Podnjestrovlju (9-10. stoljeće): 1 Ga-načivka, 2 Gologirki, 3 Dobrostani, 4 Stupnica, 5 Pidgorodišće, 6 Rokitno

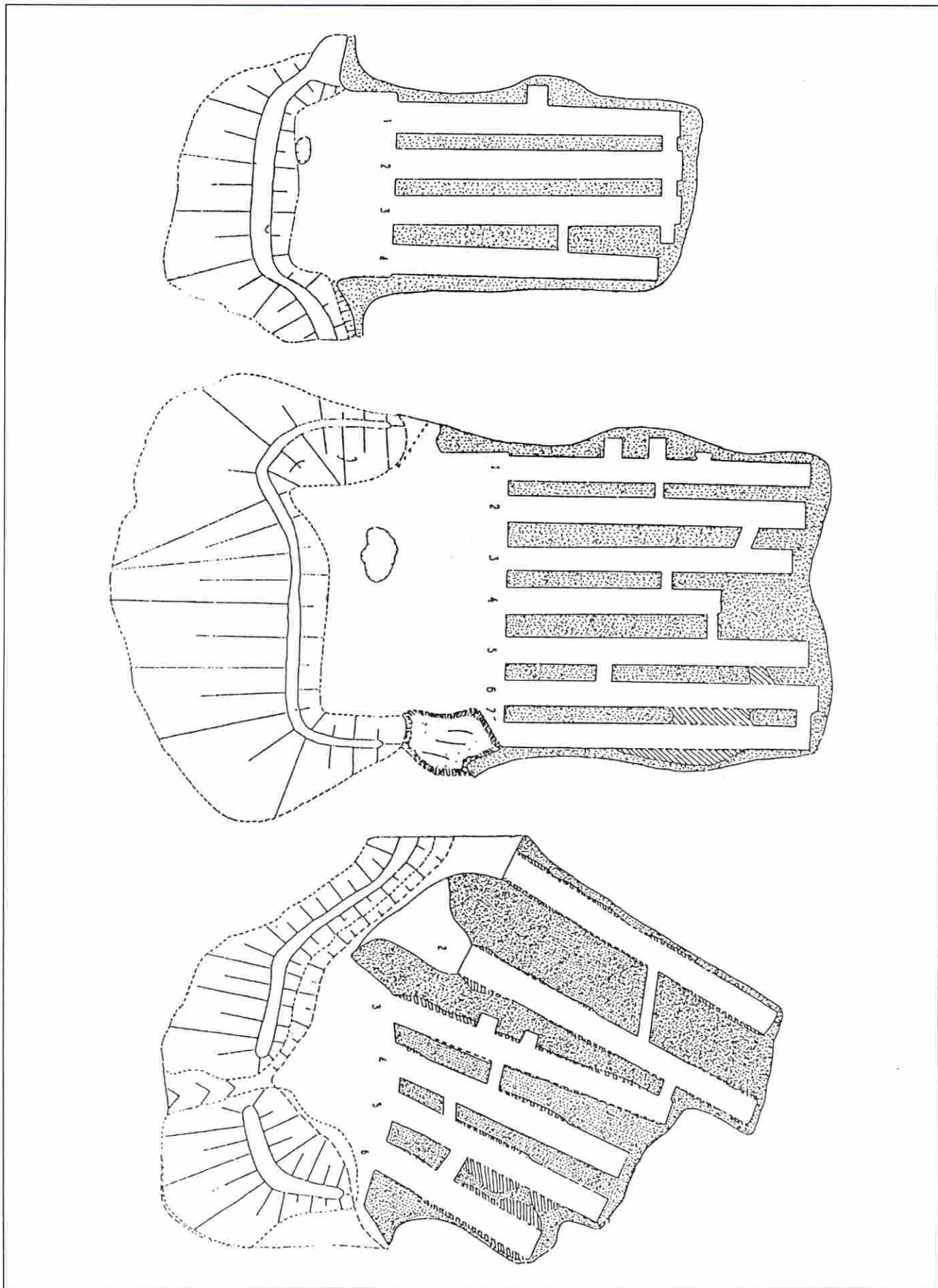

1

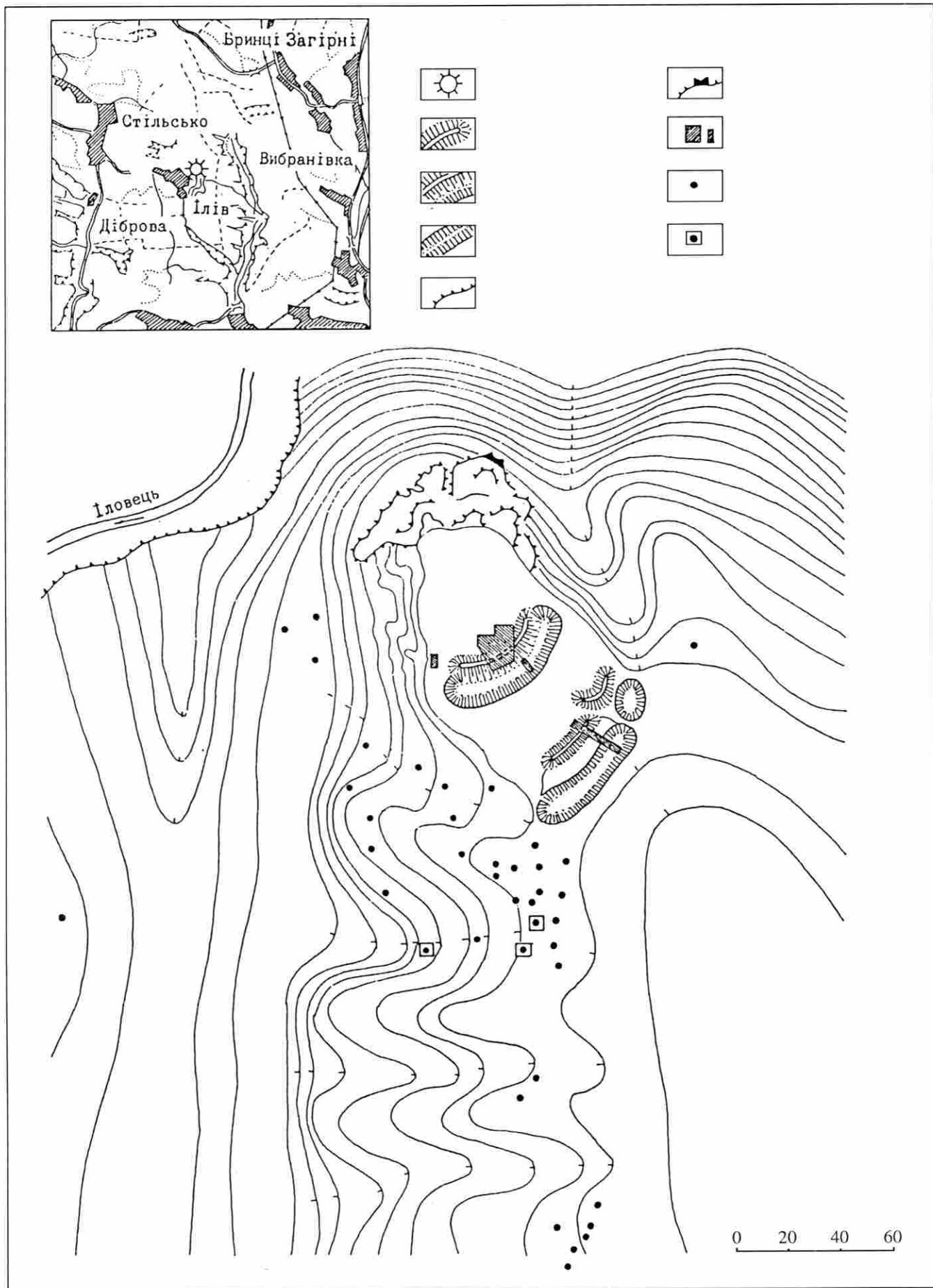

2

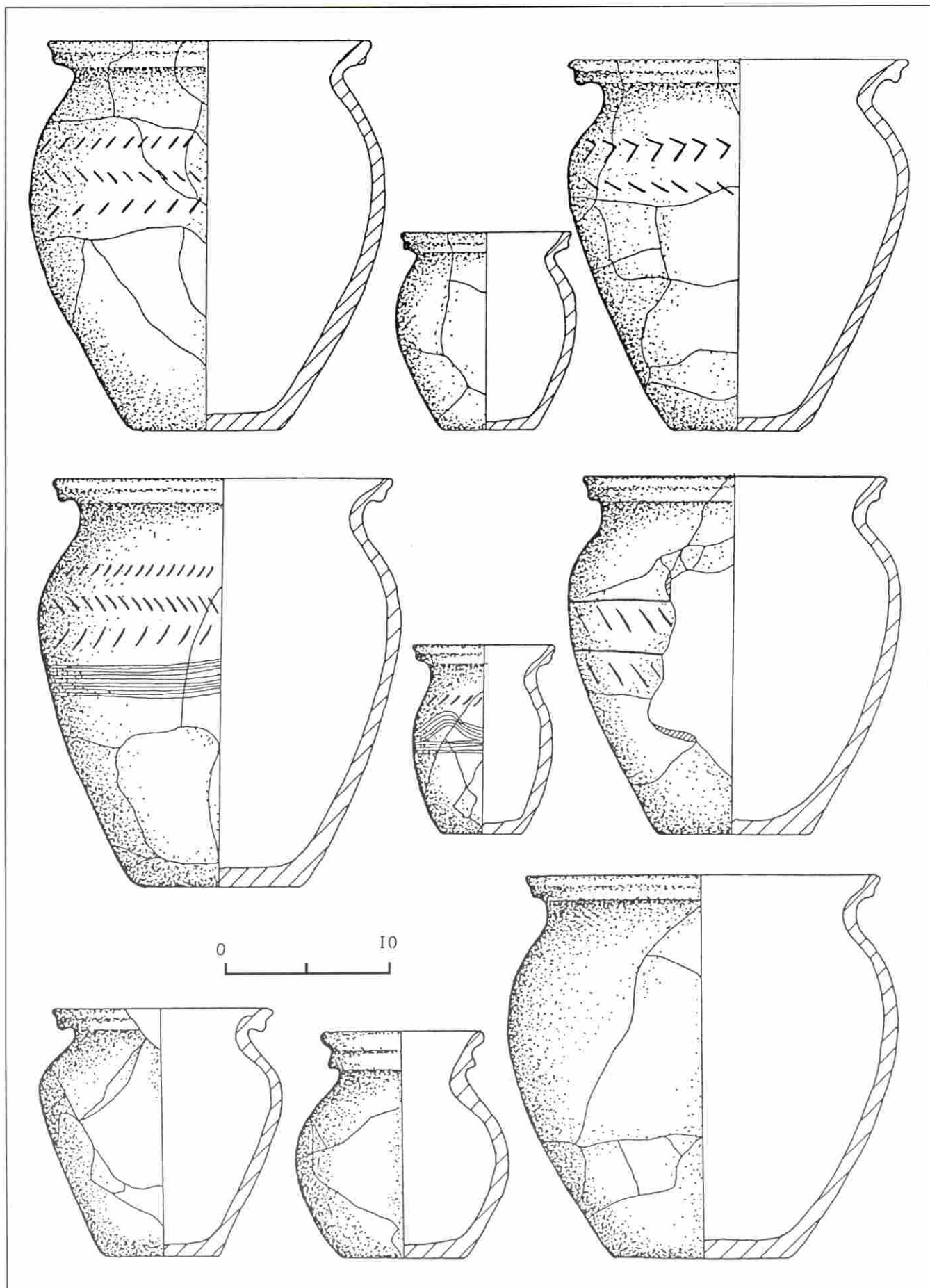
Gradišta 9.-10. stoljeća: 1 Stiljsko, 2 Kulmiji

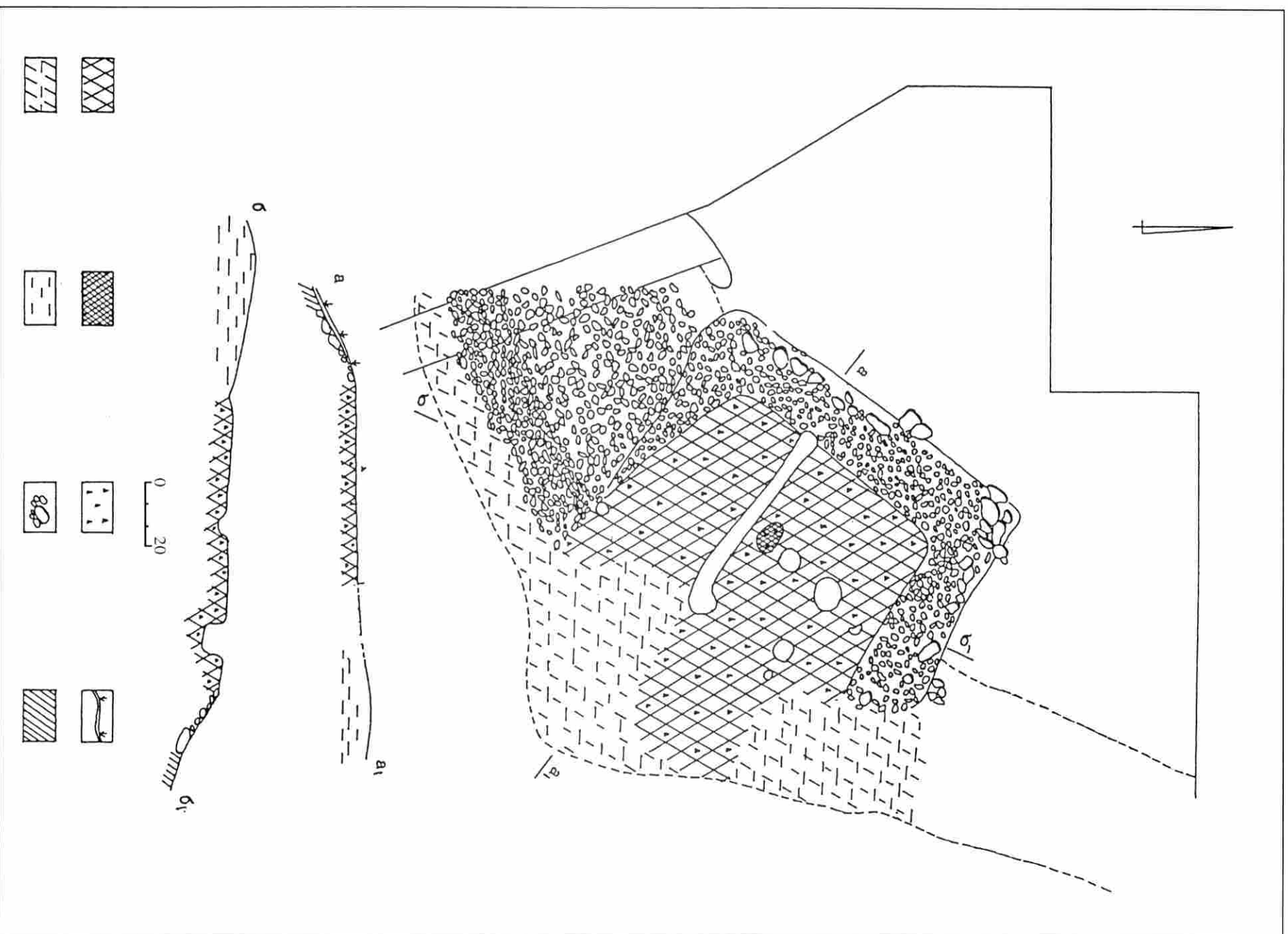
Planovi gradišta-svetišta 9.-10. stoljeća u Mikolaevi Lavovskoj u blizini sela Stiljsko

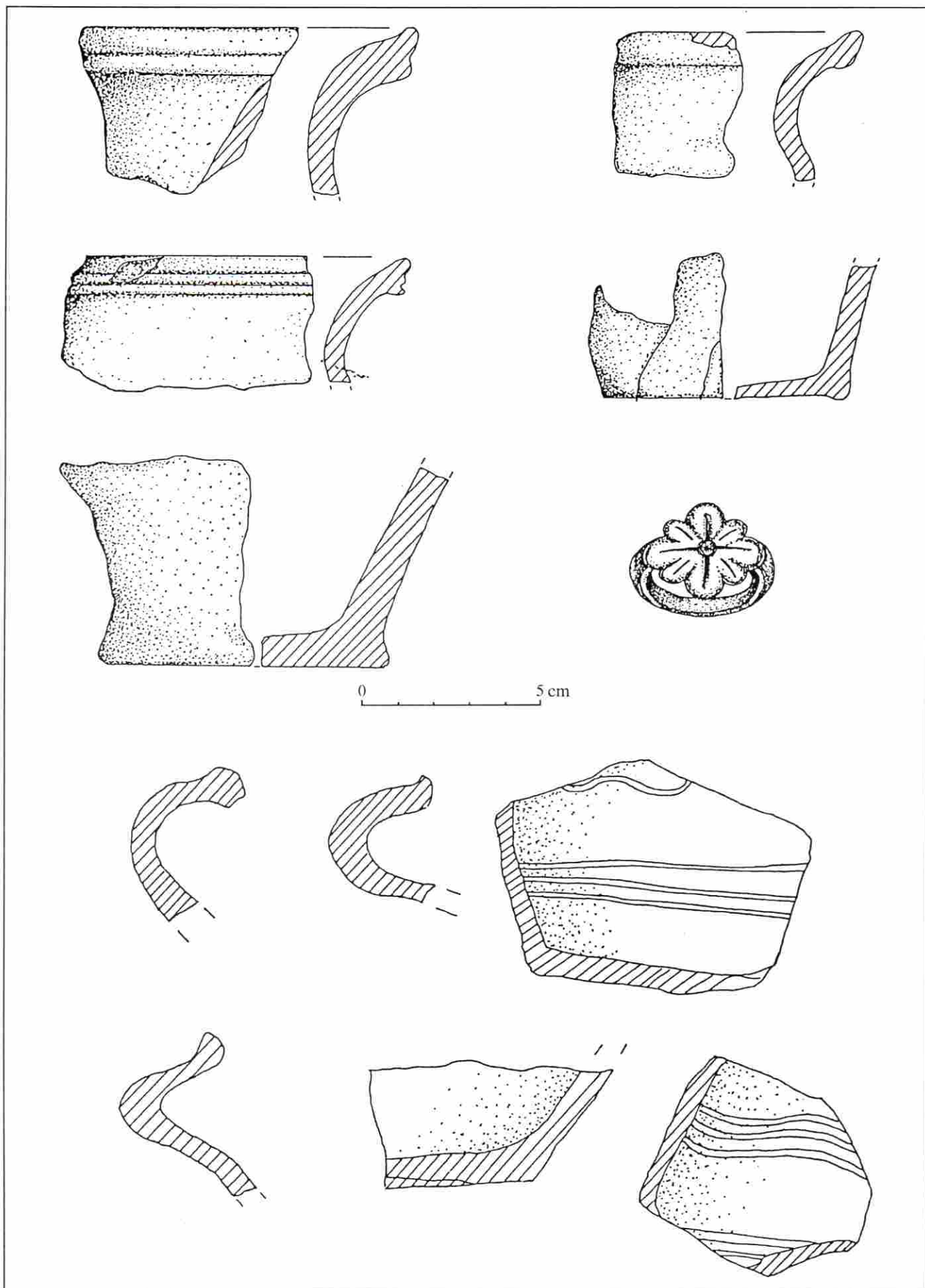
Plan gradišta-svetišta 9.-10. stoljeća u selu Iliv nedaleko sela Stiljsk

Keramika 9.-10. stoljeća sa gradišta u selu Stiljsk

Postolje žrvenika 9.-10. stoljeća na gradištu kraj sela Ilić

Nalazi keramike 9.-10. stoljeća iz poganskog svetišta u selu Iliv

